

سیمای استان‌های کشور از نگاه حساب‌های منطقه‌ای در سال ۱۳۹۰

بخش اول: تاریخچه‌ی حساب‌های منطقه‌ای و سیمای کلی اقتصاد منطقه‌ای

جواد حسین‌زاده^۱ و عزیزا... فرهادی^۲

^۱ مدیر کل دفتر حساب‌های اقتصادی مرکز آمار ایران

^۲ رئیس گروه حساب‌های منطقه‌ای و هزینه‌ی حساب‌های اقتصادی، دفتر حساب‌های اقتصادی مرکز آمار ایران

◆ مقدمه

حساب‌های منطقه‌ای از مهم‌ترین آمارهای مورد نیاز کشور است که تنها مرکز آمار ایران آن را تولید و انتشار آن را بر عهده دارد. این حساب از سه روش (تولید^۱، هزینه^۲ و درآمد^۳) قابل محاسبه بوده که در حال حاضر روش تولید مبنای محاسبات حساب منطقه‌ای قرار می‌گیرد. این حساب بسته به نوع آن (قیمت جاری^۴ و قیمت ثابت^۵) کاربردهای مختلفی از منظر تصمیم‌سازان و محققان دارد. مقایسه‌ی سطح توسعه‌یافتگی استان‌ها، سهم استان‌ها از تولید ناخالص داخلی کل کشور، سهم بخش‌های مختلف اقتصادی از کل تولید ناخالص داخلی استان و کشور، محاسبه‌ی بهره‌وری در بخش‌های مختلف تولیدی، بررسی مزیت نسبی، امکان‌سنجی خلق مزیت نسبی، بررسی رشد متوازن منطقه‌ای و ... از جمله کاربردهای این حساب می‌باشد.

^۱ Production approach

^۲ Expenditure approach

^۳ Income approach

^۴ Current price

^۵ Constant price

تمامی آمارهای مورد استفاده در این مقاله مربوط به آمارهای منتشرشده‌ی مرکز آمار ایران-دفتر حساب‌های اقتصادی- بخش حساب‌های منطقه‌ای می‌باشد که لازم است از همه‌ی کارشناسانی که در تهیه و محاسبه‌ی آن همکاری داشته‌اند تشکر و قدردانی به عمل آید.

◆ تاریخچه‌ی تهیه‌ی حساب‌های منطقه‌ای در کشور

مطالعات اولیه‌ی تهیه‌ی حساب‌های منطقه‌ای از سال ۱۳۷۳ در مرکز آمار ایران آغاز شد و با تدوین مبانی نظری و روش‌های محاسبه‌ی تولید ناخالص داخلی و همچنین الگوهای تأمین نیازهای آماری تهیه‌ی حساب‌های منطقه‌ای دنبال شد. در نخستین مرحله، تهیه‌ی حساب تولید شش استان کشور (اصفهان، تهران، چهارمحال و بختیاری، خراسان، مازندران و همدان) برای سال‌های ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ انجام شد. در مرحله‌ی دوم با افزودن شدن شش استان دیگر (آذربایجان شرقی،

خوزستان، زنجان، سیستان و بلوچستان، فارس و کرمانشاه) حساب تولید سال ۱۳۷۸ برای ۱۲ استان کشور تهیه شد و در مرحله‌ی سوم سایر استان‌های کشور در پوشش تهیه‌ی حساب‌های منطقه‌ای قرار گرفته و حساب تولید سال ۱۳۷۹ برای ۲۸ استان کشور تهیه شد. با تشکیل استان‌های خراسان شمالی و جنوبی در سال ۱۳۸۳ و استان البرز در سال ۱۳۹۰ تعداد استان‌های کشور به ۳۱ استان افزایش یافت و تهیه حساب تولید استان‌ها برای ۳۱ استان کشور میسر شده است.

در حال حاضر، سری زمانی حساب تولید استان‌های کشور دربرگیرنده‌ی دوره ۱۲ ساله ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۰ است که اطلاعات تفصیلی درباره‌ی ستانده، مصرف واسطه و ارزش افزوده به تفکیک ۷۲ رشته فعالیت اقتصادی به قیمت‌های جاری را در دسترس کاربران قرار می‌دهد و دربرگیرنده‌ی بیش از ۷۰۰۰۰۰ اطلاع آماری درباره‌ی اجزای حساب تولید

استان‌های کشور است.

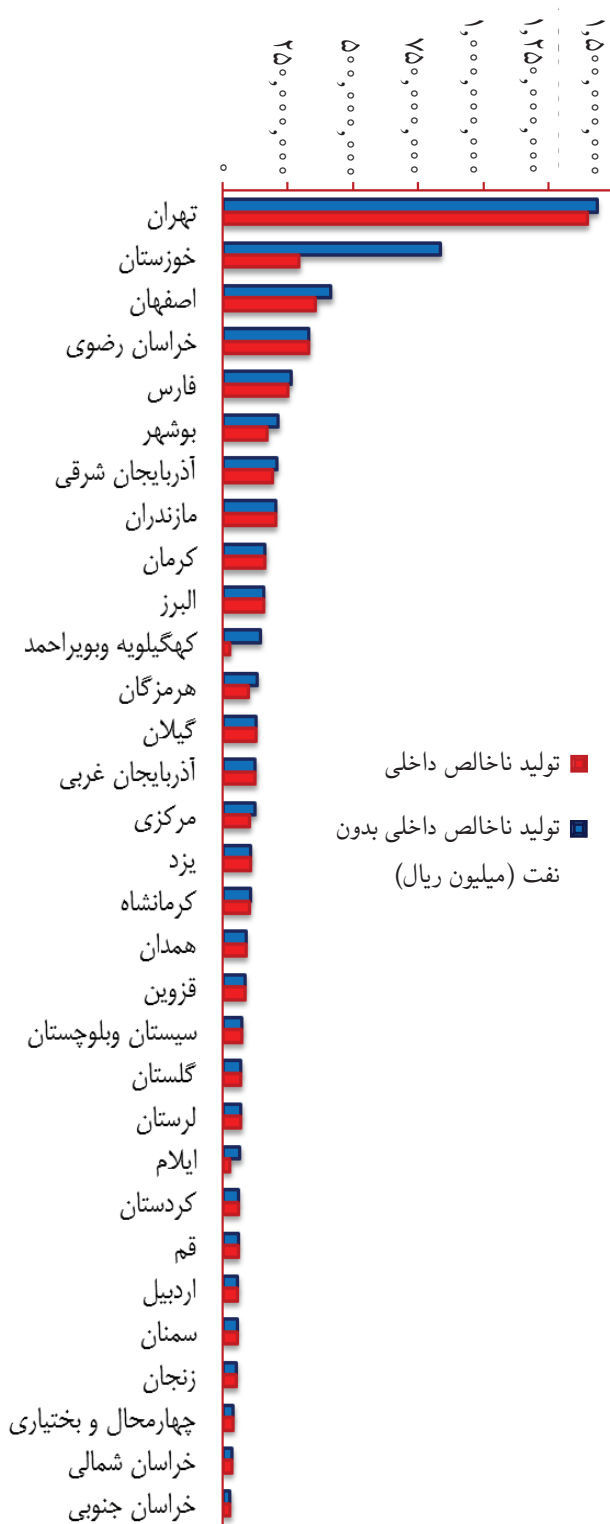
تجربه‌ی چندین ساله‌ی مرکز آمار ایران در تهیه‌ی حساب تولید استان‌های کشور که با مشارکت مستقیم و فعالانه‌ی کارشناسان گروه حساب‌های منطقه‌ای در ادارات کل آمار و اطلاعات استانداری‌های کشور و با همکاری دستگاه‌های اجرایی در استان‌های کشور به دست آمده است، مجموعه‌ی ارزشمندی از آمارهای اقتصادی در سطح مناطق کشور ارائه می‌کند که برای مدیران، برنامه‌ریزان، پژوهشگران و سایر کاربران دارای کاربردهای گسترده است. ثبات تشکیلات گروه حساب منطقه‌ای، بهسازی و توانمندسازی نیروی انسانی، نقش مهمی در نتیجه‌ی محاسبات حساب اقتصادی استان دارد. از طرف دیگر رعایت برنامه‌ی زمان‌بندی ارسال اطلاعات به مرکز آمار ایران تأثیر بسزایی در محاسبه و انتشار به موقع حساب منطقه‌ای داشته است. بنا بر این در این راستا اهتمام همکاران استانی در سطوح مختلف مدیریتی و کارشناسی می‌تواند در بهبود فرایند تهیه‌ی حساب منطقه‌ای مؤثر باشد.

◆ سیمای کلی اقتصاد منطقه‌ای

تولید ناخالص داخلی استان‌ها با و بدون نفت در سال ۱۳۹۰

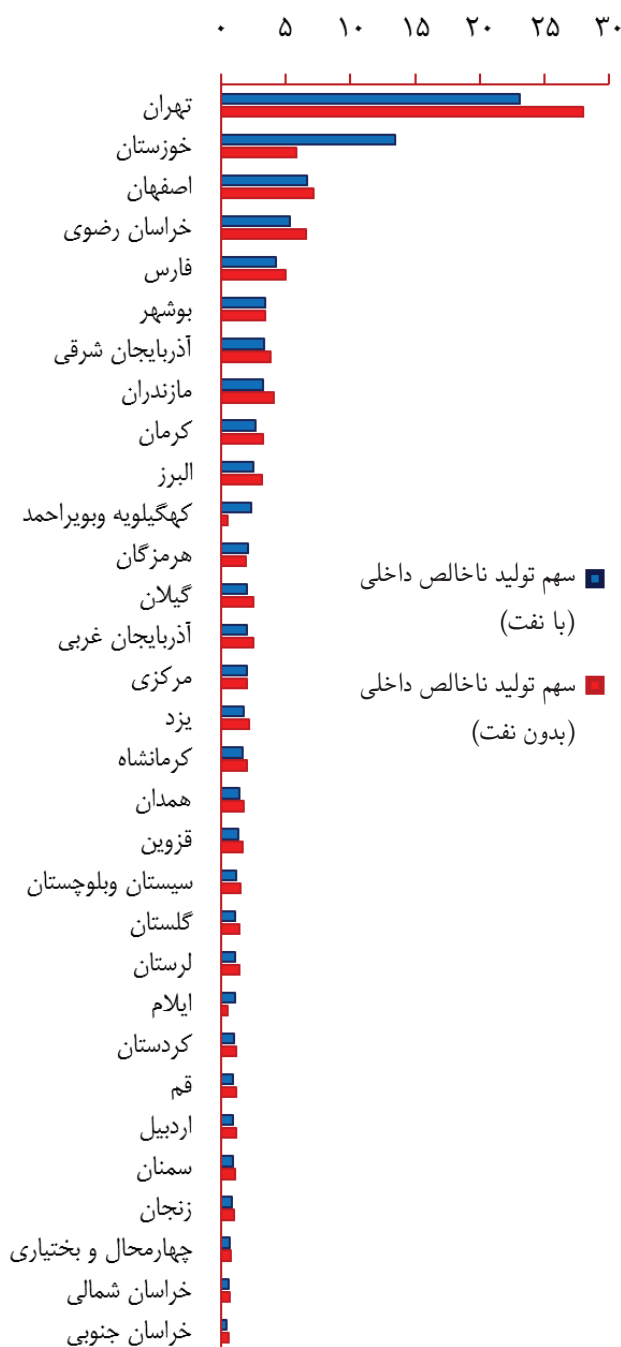
مقایسه تولید ناخالص داخلی با و بدون نفت استان‌ها در سال ۱۳۹۰ گویای تفاوت چشمگیر ارزش افزوده برخی استان‌ها در هر یک از دو حالت است. استان‌های خوزستان، بوشهر، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام که بخش قابل توجهی از ارزش افزوده آن‌ها ناشی از فعالیت‌های تولیدی بخش‌های نفت و گاز طبیعی است، در رتبه‌بندی استان‌ها بر حسب تولید ناخالص داخلی بدون نفت تغییر جایگاه می‌یابند. استان خوزستان از رتبه ۲ به ۴، کهگیلویه و بویراحمد از رتبه ۱۲ به ۳۱، بوشهر از رتبه ۷ به ۸ و ایلام از رتبه ۲۴ به ۳۰ کاهش رتبه یافته‌اند.

در رتبه‌بندی استان‌ها بر حسب تولید ناخالص داخلی بدون نفت، استان کهگیلویه و بویراحمد دارای بیش‌ترین کاهش رتبه است که دلیل آن سهم بالای ارزش افزوده در

شکل ۱- تولید ناخالص داخلی با و بدون نفت و گاز به تفکیک استان‌ها، ۱۳۹۰

بخش نفت از تولید ناخالص داخلی آن استان (۸۱ درصد) است. در استان خوزستان علی‌رغم داشتن بیش‌ترین سهم از ارزش افزوده بخش نفت و گاز طبیعی کشور (۶۵ درصد)، به

شکل ۲- سهم تولید ناخالص داخلی با و بدون نفت به تفکیک استان‌ها، ۱۳۹۰

از نظر تولید ناخالص داخلی سرانه در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. پنج استانی که بالاترین سرانه‌ها را داشته‌اند، استان‌هایی هستند که تولید نفت خام و گاز طبیعی بخش قابل توجهی از ارزش افزوده آن‌ها را تشکیل داده است. پایین‌ترین تولید ناخالص داخلی سرانه با نفت با ۲۸ میلیون ریال متعلق به استان سیستان و بلوچستان بوده است. این تولید ناخالص داخلی سرانه استان‌ها دارای دامنه تغییرات چشمگیری است که نسبت بالاترین به پایین‌ترین تولید

سبب وجود ظرفیت‌های اقتصادی در فعالیت‌های اقتصادی، تغییر جایگاه استان تنها دو رتبه است

سهم تولید ناخالص داخلی با و بدون نفت و گاز استان‌ها در سال ۱۳۹۰

بررسی سهم تولید ناخالص داخلی به تفکیک استان‌ها در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که طبق روند گذشته، استان تهران با ۲۳/۱ درصد بالاترین سهم را داشته و پس از آن به ترتیب استان‌های خوزستان (۱۳/۴ درصد)، اصفهان (۶/۷ درصد)، خراسان رضوی (۵/۳ درصد) و فارس (۴/۲ درصد) در رده‌های بعدی جای گرفته‌اند. این پنج استان که ۴۲/۸ درصد از جمعیت کشور را دارند، بیش از نیمی از تولید ناخالص داخلی کشور (۵۲/۷ درصد) را تولید کرده‌اند.

پایین‌ترین سهم از تولید ناخالص داخلی با ۰/۵ و ۰/۶ درصد به ترتیب به استان خراسان شمالی و خراسان جنوبی تعلق دارد. شش استان اردبیل، سمنان، زنجان، چهارمحال و بختیاری، خراسان شمالی و خراسان جنوبی، هر یک کمتر از یک درصد از تولید ناخالص داخلی کشور سهم برده‌اند. در حالیکه ارزش افزوده‌ی ایجادشده توسط استان تهران به تنهایی کمی بیش از ارزش افزوده‌ی ۱۹ استان کشور است (شکل ۲).

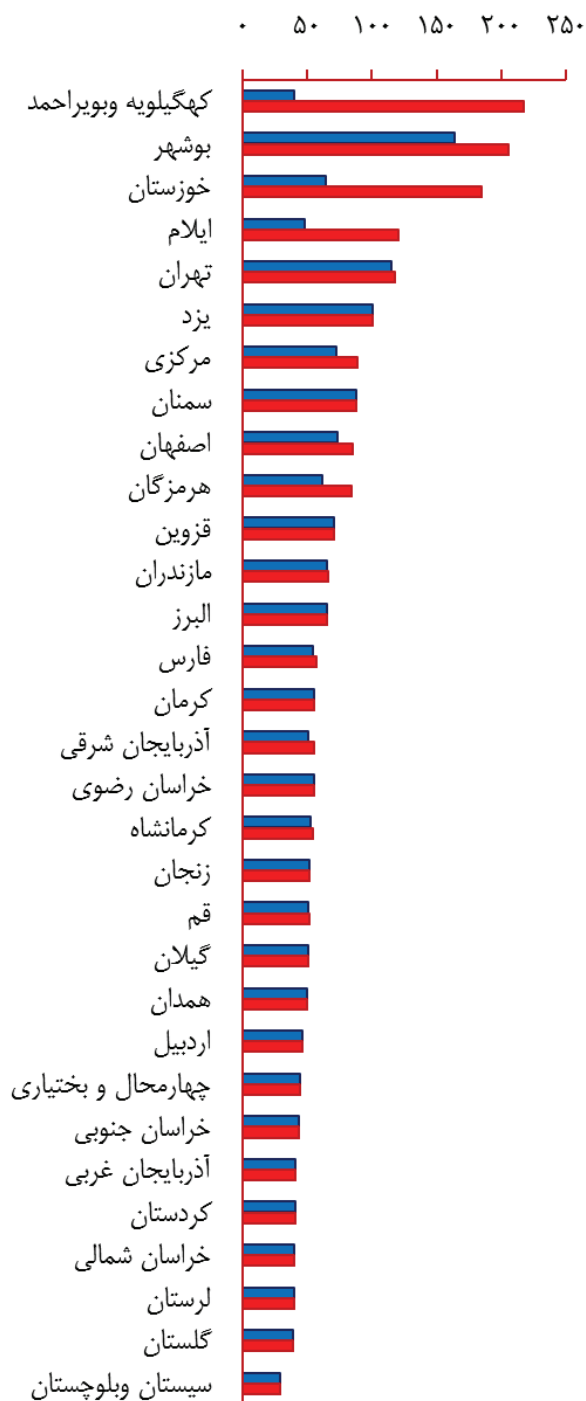
با این وجود مقایسه‌ی آمارهای سال ۱۳۹۰ با سال قبل از آن نشان می‌دهد که سهم اکثر استان‌ها از تولید ناخالص داخلی با رشد همراه بوده است به نحوی که می‌توان چنین استنباط کرد که همگرایی رشد اقتصادی (رشد اسمی) به‌طور ضعیف در کشور در حال شکل‌گیری است.

تولید ناخالص داخلی سرانه‌ی استان‌ها در سال ۱۳۹۰

در میان استان‌های کشور بالاترین تولید ناخالص داخلی سرانه با نفت به ارزش ۲۱۷ میلیون ریال به استان کهگیلویه و بویراحمد تعلق داشته است. استان‌های بوشهر (۲۰۵ میلیون ریال)، خوزستان (۱۸۴ میلیون ریال)، ایلام (۱۲۰ میلیون ریال) و تهران (۱۱۸ میلیون ریال)

جدول ۱- خلاصه‌ای از نماگرهای کلان اقتصادی استان‌ها - ۱۳۹۰

شرح نام استان	محصول ناخالص داخلی با نفت (میلیون ریال)	محصول ناخالص داخلی بدون نفت (میلیون ریال)	محصول ناخالص داخلی سرانه با نفت (میلیون ریال)	محصول ناخالص داخلی سرانه بدون نفت (میلیون ریال)	سهم محصول ناخالص داخلی (بدون نفت)	سهم محصول ناخالص داخلی (با نفت)
آذربایجان شرقی	۲۰۷,۱۳۹,۴۳۹,۳	۱۹۱,۲۰۵,۲۲۵,۵	۵۵/۶۱	۳/۳	۳۸	۳۳
آذربایجان غربی	۱۲۵,۷۱۷,۲۸۸,۶	۱۲۵,۶۷۲,۵۸۷,۲	۴۰/۸۱	۲	۲۵	۲
اردبیل	۵۷,۹۱۳,۶۷۰,۲۴	۵۷,۸۸۷,۸۱۷,۴	۴۶/۳۹	۰/۸	۱/۲	۰/۸
اصفهان	۴۱۶,۸۶۴,۳۴۲,۳	۳۵۷,۲۳۴,۸۱۸,۶	۸۵/۴۴	۶/۷	۷/۱	۶/۷
البرز	۱۵۷,۷۹۳,۲۶۱,۲	۱۵۷,۶۰۴,۹۵۵,۵	۶۵/۴۱	۲/۵	۳/۱	۲/۵
ایلام	۶۷,۱۶۱,۳۹۷,۸۶	۲۶,۸۹۱,۰۵۸,۱۳	۱۲۰/۴۵	۱/۱	۰/۵	۰/۵
بوشهر	۲۱۲,۶۶۳,۴۷۷,۴	۱۶۹,۵۹۳,۹۸۹,۱	۲۰۵/۸۸	۳/۴	۳/۴	۳/۴
تهران	۱,۴۳۶,۴۳۱,۵۰۰	۱,۳۹۹,۶۱۴,۷۴۴	۱۱۷/۹	۲۳/۱	۲۷/۹	۲۳/۱
چهارمحال و بختیاری	۴۰,۰۹۹,۶۴۰,۴۷	۴۰,۰۴۲,۶۹۰,۸۳	۴۴/۷۹	۰/۶	۰/۸	۰/۶
خراسان جنوبی	۲۸,۹۵۸,۳۴۹,۹۱	۲۸,۹۵۵,۴۱۵,۱۹	۴۳/۷۱	۰/۵	۰/۶	۰/۵
خراسان رضوی	۳۳۱,۲۹۲,۲۷۱,۹	۳۳۰,۶۸۷,۳۵۳	۵۵/۲۷	۵/۳	۶/۶	۵/۳
خراسان شمالی	۳۴,۹۵۶,۳۳۲,۴۴	۳۴,۹۵۵,۳۶۱,۰۷	۴۰/۲۸	۰/۶	۰/۷	۰/۶
خوزستان	۸۳۶,۲۴۰,۲۴۰,۵	۲۹۲,۷۲۸,۷۳۹,۶	۱۸۴/۵۳	۱۳/۴	۵/۸	۱۳/۴
زنجان	۵۲,۸۳۰,۰۷۰/۱۸	۵۲,۵۶۳,۷۴۲,۹۳	۵۲/۰۱	۰/۸	۱	۰/۸
سمنان	۵۵,۷۵۹,۳۴۰,۵۸	۵۵,۳۰۴,۹۷۸,۰۷	۸۸/۳۴	۰/۸	۱/۱	۰/۸
سیستان و بلوچستان	۷۵,۲۳۰,۳۲۶,۶۱	۷۵,۲۳۰,۳۲۶,۶۱	۲۹/۶۸	۱/۲	۱/۵	۱/۲
فارس	۲۶۲,۰۲۷,۸۰۱,۳	۲۴۹,۰۵۴,۳۲۶,۴	۵۷	۴/۲	۵	۴/۲
قزوین	۸۴,۹۹۲,۸۲۷,۱۱	۸۴,۷۹۸,۱۴۳,۳۴	۷۰/۷۴	۱/۴	۱/۷	۱/۴
قم	۵۹,۵۱۹,۵۵۴,۴۵	۵۹,۲۳۴,۳۲۲,۰۱	۵۱/۶۸	۱	۱/۲	۱
کردستان	۶۰,۷۸۴,۴۶۲,۶	۶۰,۷۷۷,۵۱۹,۴۲	۴۰/۷	۱	۱/۲	۱
کرمان	۱۶۴,۰۵۲,۹۵۹,۶	۱۶۲,۳۷۱,۹۶۲,۹	۵۵/۸۲	۲/۶	۳/۲	۲/۶
کرمانشاه	۱۰۶,۰۸۶,۰۴۸,۵	۱۰۲,۵۰۵,۲۱۷,۶	۵۴/۵۴	۱/۷	۲	۱/۷
کهگیلویه و بویراحمد	۱۴۳,۴۱۳,۶۷۳,۷	۲۶,۳۰۲,۰۱۶,۹۹	۲۱۷/۷۵	۲/۳	۰/۵	۲/۳
گلستان	۷۰,۵۱۲,۹۳۰/۶	۷۰,۴۲۷,۳۹۲,۸۸	۳۹/۶۸	۱/۱	۱/۴	۱/۱
گیلان	۱۲۶,۸۹۰,۶۱۰	۱۲۶,۸۳۱,۶۸۸,۶	۵۱/۱۵	۲	۲/۵	۲
لرستان	۷۰,۲۸۱,۳۸۵,۴	۶۹,۸۶۴,۶۹۹,۱۵	۴۰/۰۶	۱/۱	۱/۴	۱/۱
مازندران	۲۰۲,۷۹۱,۴۷۱,۱	۲۰۲,۵۵۶,۷۳۱,۴	۶۵/۹۷	۳/۳	۴	۳/۳
مرکزی	۱۲۵,۴۲۴,۳۰۷,۲	۱۰۲,۲۱۰,۶۲۸,۳	۸۸/۷	۲	۲	۲
هرمزگان	۱۳۲,۷۸۱,۷۴۰,۵	۹۷,۳۶۳,۷۰۹,۸۹	۸۴/۱۴	۲/۱	۱/۹	۲/۱
همدان	۸۸,۸۸۱,۸۸۷,۰۸	۸۸,۸۴۴,۲۹۴,۹۹	۵۰/۵۵	۱/۴	۱/۸	۱/۴
یزد	۱۰۸,۵۳۶,۶۴۴,۳	۱۰۸,۴۵۷,۵۳۵,۳	۱۰۱/۰۲	۱/۷	۲/۲	۱/۷

■ تولید ناخالص داخلی سرانه بدون نفت (میلیون ریال)

■ تولید ناخالص داخلی سرانه با نفت (میلیون ریال)

شکل ۳- مقایسه‌ی تولید ناخالص داخلی سرانه با و بدون نفت استان‌ها، ۱۳۹۰

ناخالص داخلی سرانه را $\frac{7}{3}$ برابر به دست می‌دهد.

تولید ناخالص داخلی سرانه بدون نفت استان‌ها رتبه‌بندی دیگری از موقعیت استان‌ها را آشکار می‌کند. در این رتبه‌بندی جایگاه استان‌های دارای نفت تغییر یافته است به گونه‌ای که استان خوزستان از رتبه دوم به ۱۱، کهگیلویه و بویراحمد از رتبه اول به رتبه ۲۹ و ایلام از رتبه پنجم به رتبه ۲۲ تغییر رتبه داده‌اند. چنانچه تغییر رتبه از تولید داخلی سرانه با نفت به تولید داخلی سرانه بدون نفت مورد ارزیابی قرار گیرد، استان‌های یزد، تهران، سمنان، اصفهان، مرکزی و بوشهر وضعیت رو به بهبود دارند که نشانگر اتکای کمتر اقتصاد این استان‌ها به درآمد نفتی است (شکل ۳).

مرجع‌ها

نتایج حساب‌های منطقه‌ای سال ۱۳۹۰، مرکز آمار ایران، دفتر حساب‌های اقتصادی.

نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و محاسبات جمعیتی مرکز آمار ایران، دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری.